

ב. עדויות בע"פ

בנין חשיבותם של הראיונות, הפרטים הקטנים המופיעים בהם לעתים וכמובן ובראש וראשונה, האירועים המתוארים בהם, הבאים, לעתים, בתשובה לשאלות חוזרות ונשנות, נוצר, לעתים, צורך חיוני, להביא קטעי תמליל שלמים כמעט לגמרי, המביאים לקורא לא רק את דבריהם של המרואיינים כי אם גם מידה מסוימת מן האווירה במהלך הראיון, לה יש, לא פעם, חשיבות ומשמעות. לפיכך נוצר לעתים הצורך, להביא חלק נוסף מן הראיון, כדי להראות את מהלך הדברים ולהראות את התהליך, אותו עובר המרואיין, תוך כדי מהלך היזכרותו בדברים ופרטים שמלכתחילה לא אמרם. לעתים – כי לא זכר ולעתים – כי לא רצה לומר אותם בשלב מסוים ולאחר מכן שינה טעמו ואמרם. מן הדברים הנאמרים לעתים, ניתן, באמצעות תמליל מלא של חלק מראיון מסוים, להעביר לקורא לא רק את תוכן הדברים אלא גם את מצב רוחו של המרואיין בהקשר לדברים, וגם לכך, לעתים יש ערך ממש, כמו למידת הביטחון שלו באמיתות דבריו או לתלופין, ספקותיו, אי הוודאות אצל האיש, מבוכה, גאווה או בושה, או כול תחושה אחרת המתלווה לדבריו כמרואיין.

עדויות היהודים

רבים מן המרוואיינים היהודים לעבודה זו, שהיו חיילים במלחמת 1948, העידו בפני המחבר, על רצף של קרבות שתכפו ובאו מדי שבוע, חדשים לבקרים. חלקם התלוננו על כך שניהול המלחמה היה, בלית ברירה, מיוסד על אלתורים רבים ועל פתרונות לא ראויים לבעיות הרבות שהתעוררו, על לחץ פיזי ונפשי כבדים ביותר עקב האיום המתמיד והסכנה הקיומית לשוב היהודי כולו מן הצד הפלסטיני. רבים הזכירו את תקופת המאורעות של השנים 1936 – 1939 ואף את פרעות השנים שקדמו להן וציינו כי יצאו לקרבות הרבים שהשתתפו בהם מתוך תחושה עמוקה, שרק צד אחד יצא מהם מנצח, ובחיים. בדברים הללו יש גם משום הסבר חלקי להתנהגותם של חלק מן הלוחמים בשדה הקרב. ברם, הגורם החזק ביותר שהשפיע ביותר על הלוחמים, על מצב רוחם והתנהגותם של האנשים, רובם המכריע צעירים בגילאים של 17 עד 20 (כשה"מבוגרים" שבהם היו מת-מעט, בגילאי 20 – 25), היה האובדן המתמיד, מדי שבוע בשבוע, של חברים טובים, לעתים הטובים בחברים, לנגד עיניהם, ובקרבות שחלקם היו קשים ואכזריים ביותר, עפ"י כול אמת מידה.¹⁹⁹

במסגרת המחקר סביב מבצע "נמל" ראיין מחבר עבודה זו יותר מ-30 יהודים; רובם – כ-25 מהם – היו חיילי גדוד 33 של חטיבת "אלכסנדרוני", שהשתתפו בפועל במבצע כיבוש טנטורה, ויתרם – אנשי זיכרון-יעקב ואחדים נוספים, שידעו והיו מעורבים בהתרחשויות, מסיבות שונות.

בנץ פרידן

בנץ פרידן, יליד 1921, לשעבר חייל בצבא האמריקאי, היה מפקד גדוד 33, שכבש את טנטורה. הוא רואיין פעמיים ע"י מחבר עבודה זו, בהפרש של מספר חודשים, בגין תפקידו המרכזי. לשאלת המחבר על הסיבות להתקפה על טנטורה, אשר גם לדעת פרידן לא הייתה לה כול מעורבות בהפרעות לתחבורה היהודית, ענה פרידן כי היו ידיעות שהכפר שימש מרכז רציני להברחת נשק דרך הנמל. הוא גם הוסיף כי היו בטנטורה כמה עשרות שכירי חרב יוגוסלבים-בוסנים. בנץ סיפר שהתצפית המוקדמת על טנטורה מזיכרון-יעקב לא הייתה מספקת ולכן ערכו גם "סיור" מבפנים, בעזרת נסיעה ברכבת, בצד המזרחי של טנטורה, בתיאום עם ה"קטריצ'יק" (נהג הקטר), שיאט את מהלך הקטר, כשיעברו בתוך הכפר עצמו. עם גמר הסיור החלה להתגבש תוכנית הקרב. נקודה

¹⁹⁹ בנושא זה הרהיבו את הדיבור בעיקר בנין פרידן, המג"ד, יחאל פרסיל, שלמה אמבר, משה מנהיים, אלחנן ענני, אברהם אמיר ("טאויל") ועוד רבים אחרים.

חשובה הייתה בית הספר, על הגבעה בצד המזרחי של הכפר. נקודה שנייה הייתה להגיע מצפון-מזרח לבית החרושת לזכוכית וכן – איגוף מן הדרום, דרך החולות. התוכנית הייתה די אופיינית לצה"ל של אותם ימים: פעולת מלקחיים שתופעל רק לאחר שתוקפים את בית הספר. לדברי פרידן, ההנחה הייתה שגם אנשי טנטורה ראו את בית הספר כנקודה חשובה והמחשבה הייתה שעל ידי תקיפת בית הספר יהיה קל יותר להיכנס לכפר דרך האגף הצפוני, כשתשומת הלב הופנתה יותר לבית הספר. במפגש שנתי של "ידידי המזגה", שהוקדש לקרב על טנטורה, בנחשולים, בהשתתפות אחדים מלוחמי "אלכסנדרוני", אמר פרידן כי פלוגה ב' התגלתה די מוקדם וספגה אש, פלוגה א' התקדמה ונתקלה בכמה חושות של בזואים, שנביחות כולביהם עוררו את כולם ונפתחה עליהם אש.

לדברי בנץ – בית הספר היה מוגן כתוצאה ממבנהו – מבנה אבן עם עמדות על הגג. היו לפלוגה קצת אבידות אך היא הצליחה עם "פיאטים" (פיאט – מטול פצצות נגד טנקים) לפגוע בבנין ולכבוש. הפלוגה בדרום סבלה אבידות. גם החולות הפריעו וגם היו תחת אש חזקה והיו פצועים. בנץ הורה להם להמשיך באש ולהתחפר, כדי לא לסבול יותר אבידות ולא להתקדם. אז הושם דגש רב יותר על פלוגה א' מהצפון, שגברה על ההתנגדות להם ויחד עם כיבוש בית הספר אנשי הכפר הרימו ידיים ונכנעו. לאחר שהכפר היה בשליטת הגדוד ולפני שהגיע החי"מ (חיל מצב), התחילה סריקה של הכפר ולאחר שהכפר כולו היה תחת שליטה הודיעו למחוז לבוא ולהחליף את הכוחות. לדברי בנץ היה נוהל שאחרי כול מבצע, עם גמר הכיבוש, אנשי המחוז באו והחליפו את הגדוד הלוחם וזה אמנם התרחש בטנטורה לקראת ערב.

בנץ הדגיש בדבריו, את גאוותו הרבה על הצלחתו במאבק התקיף שניהל כנגד חיילי הגדוד בכול הדרגים, במטרה לעקור מן השורש את הרגלי לקיחת השלל שהיו לאנשים מלכתחילה, ואמר: "...חנורמה של החבריה היה שלכפר שנכנסים בזזים ואנחנו נלחמנו נד זה, וכשאני אומר בזזים אני מדבר תרגולות, פרות, עזים, דברים כאלה..."²⁰⁰ למרות דברי פרידן, יש לציין כי אחדים מאנשי "אלכסנדרוני" הודו, כי הייתה לקיחת שלל גם בטנטורה.

על השלב שלאחר כיבוש הכפר מספר בנץ כי רוכזו באחת התצרות כמה מאות גברים וכי הנשים והילדים התחבאו בבתים בשלב ההוא. בנץ ציין כי הייתה הוראה ברורה שבילדים ונשים אין לגעת. האם הייתה הוראה אחרת, כלשהי, לגבי הגברים? לא ברור הדבר.

לקראת סיום הראיון הראשון עם בנץ, הוא נשאל האם ידוע לו על מקרה, עליו סיפרו אחדים ממרואייני "אלכסנדרוני", על כך שבאזור הקרב של פלוגה ג', כאשר נכנעו אנשי טנטורה וחייל

²⁰⁰ ראה: בנץ פרידן – ראיון אישי.

מאנשי הפלוגה – יידליה – ניגש אליהם לאסוף מהם את הנשק ואז פתחו עליו באש במפתיע והרגוהו, ואז הסתערו עליהם כול אנשי פלוגה ג' וקטלו אותם והמשיכו לכפר ונהגו כך בכל מי שפגשו. בנץ השיב שלא שמע כלל על המקרה הזה ולגבי תגובת פלוגה ג' השיב שבהכירו את מפקד הפלוגה וסגנו – לא נראה בעיניו שהדברים קרו כך. בנץ הדגיש שאינו זוכר דבר שכזה, גם לא הסתערות ופגיעה ללא אבחנה. הוא ציין כי היה נוהל וכי ניסו, עד כמה שאפשר, לשמור על צלם האדם – לא לירות לאחר כניעה.

בראיון השני שנערך עם בנץ, מספר חודשים לאחר מכן, הוא נשאל שוב ושוב, האם נכון הדבר, שלאחר כיבוש הכפר, כאשר הקרב כבר הסתיים, נהרגו בו רבים מן התושבים, לאחר שנכנעו ונותרו ללא נשק בידיהם - ובנץ הכחיש את הדבר לחלוטין:

התמונה שלי מהלחימה בטנטורה, או שאני אידיוט לגמרי, אני עובתי את טנטורה עם הגדוד נקי, בחרגשת ניצחון, יודע על צליפות, יודע על מקרים בודדים שאחר-כך כשבדקנו מה היה אז יכול מאד להיות שהוא עשה תנועה היה לו, אני לא יודע, מרוב פחד או משהו היה לו זה, רצה להרים את היד חשבו שהוא רוצה להשתמש בזה... אם אתה אומר... שפה ושם בחצר חרגו כי... הוא הציץ מחלון היו בטוחים שצקף, הייתי אומר יכול להיות! אבל, שיחפרו... וחפרו והרגו – בחיים לאו

כשנשאל כמה מקומיים נהרגו בטנטורה השיב בנץ: "...התכונתי להגיד לך בין 20 ל-30... בקרב"²⁰¹ במהלך הפגישות עמו, ציין בנץ מספר פעמים, כי לאחר כול פעולה ובוודאי לאחר הפעולה בטנטורה התקיימה בחטיבה ישיבה, שנועדה לסכם את הפעולה, להפקת לקחים ומסקנות – המ"פיים ומטה הגדוד – המג"ד והסמג"ד.

יחיאל פרסיל

על אותו העניין, של הגילוי המוקדם של הכוחות, לגבי פלוגה ג', שמע המחבר מיחיאל פרסיל, מפקד כנה באחת המחלקות של פלוגה ג', יליד 1926 (בארץ משנת 1933), אשר המשיך את שירותו הצבאי גם לאחר מלחמת 1948, כאחד מראשוני המפקדים בנח"ל, בפיקוד על גדודים ועל יחידות נוספות, עד לשחרורו מצה"ל בדרגת סגן-אלוף בשנת 1970. פרסיל, שלא זכר את שמות מפקד המחלקה ומפקד הפלוגה שלו, זכר שפלוגתו, שהייתה הפלוגה הדתית, הלכה:

²⁰¹ ראה: שם.

מדרום לצפון, קרוב לשפת היס. לא לקח הרבה זמן מאז שירדנו מהרכב צעדנו ומיד גילו אותנו, התחיל קרב יריות, התפתח קרב יריות שנמשך למעשה, קרוב, עד הבוקר...

המחבר: "כן. הגעתם לבוקר. ומה קרה בבוקר?"

פרסיל: "בבוקר, כבר הם נכנעו כבר"

המחבר: "נכנעו"

פרסיל: "כן."

המחבר: "כן. ומה קרה אחרי שהם נכנעו?"

פרסיל: "אמ... אני לא ראיתי את השבויים, כי כנראה ש... יכול להיות שיחידה קודמת כבר טיפלה בהם"

המחבר: "רגע, רגע, בוא נדבר קודם כול על הגזרה שלך. אתה אומר שנכנעו. כמה אנשים נכנעו לכם?"

פרסיל: "לא, כבר הפסיקה ההתנגדות, אז זה כבר לא, לא נתקלנו בהם אחרי זה."

המחבר: "בבוקר, אתה כבר לא פגשת..."

פרסיל: "לא. כבר לא... ההתנגדות פסקה"

ולאחר מכן, בהמשך, המחבר: "מה עשיתם עם כול האנשים שהיו בכפר?"

פרסיל: "לא, לא אנחנו טיפלנו בהם... (הפסקה בת שניות אחדות וחמש בקול נמוך) יכול להיות שטיפלו בהם כבר

קודם, לפני שאנחנו נכנסנו." לאיזה סוג של "טיפול" מתכוון פרסיל איננו יודעים, כמוכן, אך שוב ושוב,

חזר ואמר כי הוא, יחיאל פרסיל, לא פגש אנשים מקומיים בטנטורה.

המחבר: " ונראה, אני מבין שאתם נכנסתם לפנות בוקר לכפר."

פרסיל: "כן"

המחבר: "משהו כמו 06.00 בבוקר בערך."

פרסיל: "עם ה... כבר עם האור הראשון"

המחבר: "עם האור. חודש מאי, זה מתאים, 06.00, 05.30 - 06.00 בבוקר. ו... בוא נגיד ש... קשה להעלות על הדעת

שה... כבר כבר חיה ריק, היו אנשים ב"

פרסיל: "עלינו כבר לא ירו יותר. ההתנגדות כבר נגמרה, נשברה, אני בסך הכול..."

המחבר: "מה עשו עם האנשים? לא לקחו אותם, איפה הושיבו אותם, איפה..."

פרסיל: "ממש לא, לא בקטע, לא בגזרה שלנו, לא..."

המחבר: "אבל אתה אומר שהגעת למרכז הכפר"

פרסיל: "כן, אבל לא ראיתי כבר... אני ממש לא, לא ראיתי אנשים... מהאויב, יותר"

המחבר: "אתה אומר מרגע שכנסתם לכפר, לא פגשת במקומיים..."

פרסיל: "...אחרי כול היריות שהיו בבוקר, ממש לא ראיתי יותר אויב ולא שום דבר..."

215

המחבר: "יומה ידעת על זה, שאיפה הם?"

פרטיל: "...שהם נסוגו לכיוון מזרח..."

המחבר: "...מה, מה קרה עם המסה של האנשים?"

פרטיל: "ממש, הם לא היו. כשאנחנו כבר נכנסנו לא ראיתי יותר שמה את האויב."

לאחר מכן אומר פרטיל: "מעניין, שבקרב הזה, למרות שהוא היה ראשון, שהנעתי ישר מהקורס, דווקא ממנו לא נשאר לי הרבה זיכרונות..."

פרטיל חזר שוב ושוב על כך שבמשך כול שעות שהותו בטנטורה לאחר כיבוש הכפר הוא לא ראה אנשים מתושבי הכפר ויש, כמובן, לכבד כול אמירה הנאמרת במהלך העדות אך יש לציין שהדברים נשמעו מוזרים במקצת, אם מביאים בחשבון שראשית - המדובר הוא בכפר בעל אוכלוסיה של כ - 1500 עד 1700 תושבים, שפינויים מן הכפר החל, יש להניח בערך בשעות הצהריים, ושנית - חיילי פלוגה ג' הגיעו אל שטח הכפר עצמו לא יאוחר מן השעה 09.00 בבוקר, ואין ספק שבשעות אלו של לפני הצהריים הייתה תנועה של אנשי הכפר, איסוף וריכוז שלהם, העברת קבוצות למקומות הריכוז ולאורך כול אותן שעות נדרשה גם שמירה של חיילים עליהם, כך שנשמע בהחלט מתמיה, כאשר חייל, ולו גם בתפקיד של מ"כ בלבד, אינו זוכר אף שראה מישהו מן התושבים המקומיים, עד כדי כך שאפילו פרטיל עצמו אמר שמוזר בעיניו שמן הקרב בטנטורה לא נשארו לו הרבה זיכרונות והוא חוזר על אמירה זו יותר מפעם אחת.

המחבר: "מה שמעת מאנשים אחרי-כן, אנשים שאולי נכנסו לפיך, מה, מה הייתם התפתחות, איך זה התרחש כול הסיפור?"

פרטיל: "אני יודע שהיו שם חרוגים שלהם."

המחבר: "מה זאת אומרת?"

השיב פרטיל:

שהיו, זאת אומרת, בכול זאת באנו, שאלנו: "מהו" אמרו: "כן, היו חרוגים." אבל אני לא, זה לא הפלוגה שלנו...אנחנו לא יודע, או שהיינו גל יותר מאוחר, אולי הקדימו אותנו ונכנסו אחרים, אנחנו...

המחבר: "למה אתה מתכוון אבל שאתה יודע שהיו חרוגים, באיזה מובן תוך כדי הקרב, אחרי הקרב? מהו?"

פרטיל: "אני מניח שתוך כדי הקרב לא... זהו..."

המחבר: "זאת אומרת אתה לא יודע על שום פרטים נוספים שקשורים, נאמר, בכפר עצמו?"

פרסיל: "לא. רק א...ה קשר שהיה לנו עם האויב ואחרי זה, ממש נדהמנו שהייתה דממה כזו...כי בכל זאת ביום חשבת... פה לראות יותר..."

ולאחר מכן, המחבר: "...אין שום ספק שבמהלך כול השעות האלה גם הייתה התעסקות עם שבויים, גם הייתה התעסקות עם..."

פרסיל: "לנו, לא נפל בחלקנו. לא נתקלנו... לא עסקנו ב... לא היה לנו קשר עם משהו... יכול מאד להיות שהקדימו אותנו... אחת מהיחידות מהפלוגות האחרות..."

המחבר: "ומה, מה, מה אתה יודע על זה?"

פרסיל ענה:

לא ראינו אותם...זה, גם מעניין, אז, אותה שואל אותי עכשיו אני זוכר את הכיבוש, זוכר את היריות, זוכר את האנשים שהיו אותי, אחר-כך, זהו... קרבות אחרים, אני זוכר...מעניין, אני זוכר הרבה יותר פרטים...

ושוב, לאחר מכן, המחבר: "...מח שמענת מאנשים אחרי זה, כשיצאתם כבר מטנטורה, כשחזרתם כבר לבסיס, מה, מח סיפרו לך?"

השיב פרסיל:

שקינו שחשבו שהאויב הרבה יותר גדול... זה מה שאנחנו גם התפללנו ש... היה, היו חילופי אש, ירו עלינו, גילו אותנו מוקדם, אבל לא היה קרב בעוצמה גדולה מאד.²⁰²

לקראת סיום השיחה אמר פרסיל דבר מעניין מבחינת ההתנייחות לדרך המחקר בכלל ולתיעוד בעל-פה במיוחד: "...אתה עוסק בזה, תיקח יחידה שחזרת באותו הלילה מפעלה. כמספר האנשים...מספר הגרסאות...אבל אני, רק יכול להגיד לך מה שזכור לי בביטחון."²⁰³

על פי הדברים בראיון, ניתן היה להבין שפרסיל, מאז הקרב בטנטורה לא היה במקום.

יוסי גרף

על היחסים בין אנשי טנטורה ואנשי זיכרון-יעקב, על חלקו ועל מה שזכר מן הקרב על טנטורה סיפר יוסי גרף, שנולד בזיכרון-יעקב, ב-1923. גרף סיפר שהיה איש האצ"ל ושכחזה השתתף בכיבוש הכפרים סובארין, סינדיאנה, אם-שוף וקניר. הוא סיפר שיחסים טובים עם טנטורה – אף פעם לא היו. לדבריו זה היה כפר נבזי. חוץ ממשפחת בונשטיין, שהם יהודים, שנולדו שם והיו כול

²⁰² ראה: פרסיל – ראיון אישי.
²⁰³ ראה: שם.

מאז-ל-היום
לא ינסתה
איש...
הוא...
הוא...
הוא...

חייהם בעלי קרקעות בכפר וקיימו יחסים תקינים עם הכפר – כמעט ולא היו יחסים איתם. הוא סיפר על אהרון בונשטיין. אביו של אהרון, מרדכי, חי שנים בטנטורה והייתה לו גם אדמה בכפר, ונולדו לו שם איזה שמונה מתוך עשרת ילדיו. מרדכי בונשטיין היה גם, זמן מסוים, מחזיתאר הכפר לעת מצוא, כאשר הם לא הסתדרו ביניהם. שני סוגי משפחות עיקריות לא הסתדרו ביניהן; אלה היו הפלאחים והמצארווין [שמוצאן ממצרים]. את המצארווין הביא אברהים פשה ממצרים, בהיותו נציג השלטון התורכי בארץ במאה הקודמת ומאחר והפלאחים לא רצו לעבוד את האדמה הביא אברהים לכפרים רבים בארץ פלאחים ממצרים. גרף סיפר שתמיד היו סכסוכים עם בני טנטורה. בקיץ הם היו באים להתרחץ בים, במפרץ שמול קיבוץ נחשולים של היום, בצד הצפוני, והם תמיד היו באים לשחות בינם ובין הנשים שלהם, היו צובטים אותן ומציקים להן ולא פעם הם הכו אותם בשוטים ובמקלות מכות נמרצות.²⁰⁴ על עניין הרחצה בים של הבנות מספר גם יעקב אפשטיין במסמך שכונה "יעקב אפשטיין נזכר" ובו נאמר כי הבנות היו מתרחצות לחוד ורצון כובד. פעם ניסו השבאבי להתנכל לבנות ואפשטיין וחבריו לקחו שוטים ונהגו את הצעירים האלה למרכז הכפר, שם טיפלו בהם הזקנים.²⁰⁵

גרף אמר, במהלך הראיון עמו, לפחות פעמיים, כי טנטורה היה כפר עם כמה אלפי אנשים. כשנאמר לגרף המספר 1490, הוא הגיב באומרו שהמספר היה פי שניים. לאמירות אלו של גרף אין, כמובן, כיסוי במספרים הידועים לנו. נזכיר את מסמכי ארכיון צה"ל, באחד מהם מופיע נתון משנת 1945, המדבר על 1490 נפש ומסמך אחר, מיוני 1948, בו מדובר על 1650 נפש.²⁰⁶ נוסף ונזכיר כי וילנאי, משנת 1945, מזכיר 1000 נפש בלבד, אך יתכן ומספר זה מתבסס על מיפקד 1931.²⁰⁷ יתכן שלהשוואת המספרים שמסר גרף עם הנתונים המבוססים בספרות ובמסמכים נודעת חשיבות מסוימת, על מנת להצביע על האפשרות שהאיש, לאחר 49 שנים, אינו מזייק במיוחד בהערכות הנוגעות למספרים, גם בנושאים נוספים.

גרף סיפר שאנשי האצ"ל, הוא ובונשטיין, נכנסו לטנטורה כ- 10 ימים או שבועיים לפני הכיבוש, רכובים על סוסות, בשליחות האצ"ל, הגיעו אל המחזיתאר, אחמד אל-חאגי, לביתו, במטרה להגיע להסדר כניעה עם הכפר והוא היה נסער מאד מבואס בראותו אותם, כי כבר הייתה מלחמה והוא לא הבין איך העזו להיכנס. הוא לא נתן תשובה ונתן להם אנשים שהלכו לפנייהם ואחריהם, לשמור עליהם בצאתם את הכפר, כדי שיצאו ויגיעו בשלום בחזרה לזיכרון-יעקב. כבן יחיד לחורווי, סיפר גרף, שלא גויס לצבא ולכן התנדב לכול מיני תפקידים. לדבריו הוא היה במשטרת

²⁰⁴ ראה: גרף – ראיון אישי

²⁰⁵ ראה: "אפשטיין נזכר".

²⁰⁶ ראה: תיק 1025, משלוח 922/75, וכן תיק 78, משלוח 100001/57.

²⁰⁷ ראה: וילנאי, עמ' 190.

זיכרון-יעקב בעת הפעולה וצלצלו מן הצבא לשלוח להם מורה דרך ואז הגיע הוא אל חיילי פלוגה ג', שהיו בקטע הדרומי. הוא הוזעק כאיש שידע יותר פרטים על האזור והדבר היה הכרחי על מנת להגיע לטנטורה מצדדים שונים, בתנאים שהיו אז, עם ביצות טובעניות מכול צידי הכפר. הוא הגיע אליהם לא בתחילת הפעולה אלא רק בשעה 4.00 לפנות בוקר, לשטח עצמו.²⁰⁸ יתכן שזו הסיבה שגרף אינו מופיע ברשימות מורי הדרך של הפעולה ואולי זוהי גם הסיבה, שעפ"י עדותו של מוטל סוקולר מורי הדרך שהלכו עם פלוגה ג', מדרום, היו תשבי וסמסונוב וגרף לא נכלל ביניהם, מאחר שצורף לאחר היציאה לדרך.²⁰⁹ לדברי גרף הוא הוצמד לפלוגה ג', שספגה פגיעות רבות, באופן יחסי. הוא הגיע לשטח בשעה 4.00, כאמור, ואז הוביל את האנשים אל הכניסה לכפר והיו חילופי אש מול תושבי הכפר עוד בערך כשלושת רבעי השעה. עם אור ראשון נכנעו המקומיים. פתאום הם ראו אותם מנפנפים מעל לראשיהם בחיטות לבנות [כפיות], לאות כניעה. הלוחמים ניגשו אליהם לקבל את כניעתם וגרף אף זכר: "אני דווקא צעקתי לחברה 'אל תתקדמו! רגע! לאט לאט! הם לא שמעו לי, קמו, חטפו פליק, רצינו מאד, ואז הסתערו עליהם והרגו כמעט את כולם." בתקריט ה"בגידה" הזו, סיפר גרף שפתחו הערבים באש על הלוחמים ואז נהרגו, לדבריו, 10 או 12 איש וכמה גם נפצעו.²¹⁰ מספרים אלה שמסר גרף על ההרוגים והפצועים באותה תקריט של בגידת הערבים, אינם "מסתדרים" עם הנתונים הידועים לגבי המספר הכולל של הרוגים ופצועים בקרב טנטורה כולו. שכן, סך כול ההרוגים היהודים בטנטורה היה 14. האחד מהם – איש הפלי"ם מנחם כהן, נהרג בתאונה אישית, כמו שכבר תיארונו, שנים אחרים, בנימין טריואקס וצבי שפירא, נהרגו בנוסעם בבי"פ, לאחר הקרב, כדי להביא לטנטורה את מה שקראו אז "דרג א" ו"דרג ב", שהיו מטבח, אפסנאות וכו'. ומקומיים מן הכפר, שכנראה היו עדיין בשטח לויש הגורסים שהיו אלה ערבים שהתחפשו לבריטים וכך הצליחו לעצור את הגייפ בנסיעתו, הצליחו להשתלט עליהם ולחסל, ואת הגייפ בו נסעו מצאו לאחר חודשיים באג'ום, עם כיבוש המקום. בנימין פיש, שהיה מ"כ חדש, שהגיע מן הגזני"ע למחלקתו של חיים ירדני, נהרג, היחיד מפלוגה א', לפי עדות ירדני עצמו.²¹¹ על פי מסמך המצוי בארכיון צה"ל, הכולל בתוכו "רשימת שמות של כוח אדם" של גדוד 33, מופיע בנימין פיש במחלקה 10, פלוגה ג'. האם בפועל, בעת הקרב על טנטורה, היה בנימין פיש בפלוגה א'! יתכן, אך אין לדעת. לפלוגה ב' היו מספר הרוגים, אם כי המרואיינים עצמם לא ידעו בוודאות כמה. על פי הרשימה של חיילי פלוגה ב' נפלו מתוכה: גדעון בכרך, אברהם זויזוביץ' וידידיה צ'רטקוב. לפלוגה ב' השתייך, ככל הנראה גם מנשה אדוריאן, אם כי שמו אינו מופיע ברשימת

²⁰⁸ ראה: ע"ב – ראיון אישי.

²⁰⁹ ראה: סוקולר – ראיון אישי.

²¹⁰ ראה: ע"ב – ראיון אישי.

²¹¹ ראה: ראיון אישי של המתבר עם חיים ירדני, ב- 4.3.1997. (להלן: ירדני – ראיון אישי).

הפלוגה וכן, כנראה, דניאל בעל קורא, שגם הוא איננו ברשימת הפלוגה, אך עליו העיד מי שהיה אחד ממפקדי המחלקות בפלוגה ב', שהוא נהרג בהסתערות על בנין בית הספר. מפלוגה ג' נהרגו גם כן מספר חיילים: יוסף הולנדר, חיים לוינשטיין, שכונה "יידליה", משה קמפנר וכן אברהם שוחט, שהיה מקלען. אין מנוס, ובכן, מן המסקנה, שכנראה מקרה ה"בגידה", אודותיו סיפר גרף מספר פעמים (וגם אחרים, אליהם נגיע בהמשך) קרה, אך תוצאותיו נסתיימו בפחות הרוגים.²¹² ברשימת הרוגי הקרב מופיע גם שמו של משה טמפלחוף, אך לא ברור לאיזו פלוגה השתייך, כי שמו אינו מופיע במסמך "רשימת שמות של כוח אדם", בו נבדקו יתר שמות חללי גדוד 33 בטנטורה.

לשאלת המחבר כמה מאנשי טנטורה נהרגו באותו היום השיב גרף: "אני חושב שבסוף ספרו בכפר 140 או 150, כול הצעירים."²¹³

כששאל המחבר האם זהו מספר ההרוגים בקרב עצמו השיב גרף: "תוך כדי הכיבוש. היו הרבה הרוגים שירו בהם בבתים בתוך הכפר."

המחבר: "מה זאת אומרת?"

גרף: "ירו באנשים. ראו בן-אדם, לא ניסו לבדוק אותו, לחפש אצלו וירו בו ישר."

המחבר: "לאחר הכיבוש בעצם?"

גרף: "לא הייתה כניעה; לא הייתה כניעה בעצם, היה כיבוש"

על השאלה האם כוונתו שירו באנשים גם לאחר הכיבוש השיב גרף: "כן, היו כאלה שירי, שהרגו, שפענו."

על השאלה אם זה היה משהו מאורגן או ספונטאני השיב גרף:

זו צבא. אני יודע דבר אחד. אני נכנסתי לבית של ערבי וראיתי אותו שוכב מכוסה בשמיכה. הרמתי את השמיכה ממנו ראיתי שהוא פצוע ברגל. הבנתי שהוא היה בקרב ונפצע...ראיתי כמה כדורים שמה, שאלתי אותו איפה הרובה, הוא אמר לי מתחזק לסף של הטאבון... הוצאתי את הרובה, רובה גרמני, ואז נכנסו כמה בחורים וירו מיד.

לשאלת המחבר אם הספיק לעשות משהו השיב גרף: "לא. אני לא הייתי עושה לו. אני לא מסוגל להרוג

אדם ששוכב פצוע. הם היו חברה צעירים. אני הייתי אז בן 25."

לפחות פעמיים חזר גרף על תיאור תגובת אנשי פלוגה ג':

²¹² הנדונים המדיקים נלקחו מתוך רישומי הבוחות של רשימת משתתפי הקרב בסנטורה בארכיון צה"ל. ראה: א"צ, תיק 170, משלוח 6430/49.
²¹³ ראה: גרף - ראיין אישי.

...הפלוגה הזו שחטפה את ה-10 את ה-12 ההרוגים האלה, הם היו כמו מטורפים, שאחרי שהם הרימו דגלים לבנים הם פתחו באש, אז החבריה האלה השתללו ובצדק, לפי דעתי.

לאחר מכן הוסיף גרף: "אני אומר לך, החבריה האלה, החברים של ההרוגים, הפלוגה הזו, שחטו מי שראו שם"²¹⁴ [שתי המלים האחרונות לא לגמרי ברורות]. הוא סיפר עוד שתוך כדי הכיבוש תושבים רבים ברחו מן הכפר דרך השדות מזרחה, לכיוון פרידיס ולצפון-מזרח, לכפרי ה"משולש הקטן". לשאלה האם היה איסוף של אנשים השיב, גרף שהיה איסוף של אנשים אך לא איסוף גדול כי הרוב, לפי דבריו ברחו. גרף אמר כי לא ראה הוצאות להורג מאורגנות. כמו כן אמר שלא שמע על הצלת קוברי ההרוגים ע"י יעקב אפשטיין והגיב לשאלה על כך שהמדובר ב"סיפורים". גרף סיפר שכשנגמר הכול העבירו את הגברים למחנה מעבר ליד הרצליה והתכוונו לשלח את כולם לצד השני. אז התברר שהיו כאלה שהטמינו כסף וזהב בחצרותיהם ולא רצו להשאיר שם את אוצרותיהם. חלקם היו עשירים מאד ואז, למחרת היום, חזרו חלקם עם אפשטיין ובושטיין כדי לחפור ולהוציא את כספם וזהבם ותמורת הסגרת הנשק התירו להם לחזור, חז-פעמית, לבתיהם ולהוציא משם את רכושם. לאחר עזיבת הגדוד שכבש את הכפר נשארה בכפר יחידה, שתפקידה היה להחזיק בכפר ולאסוף את הנשק.²¹⁵

באשר לחיילים מגדוד 33 של חטיבת "אלכסנדרוני" שנפלו בטנטורה, מסתבר שגם חבריהם הטובים אינם זוכרים תמיד בוודאות מי מהם נפל באיזו גזרה של הקרב, גם כשמדובר בחברים קרובים מאד, וזוהי, כנראה, תוצאה נוספת של 49 השנים שחלפו. לדוגמה: על בנימין פיש, בו כבר טיפלנו, סיפר אחד המרואיינים, יחיאל פרסיל, שהיה מפקד כיתה בפלוגה ג', שהוא היה חברו הטוב, ו... נדמה לו שהוא היה מפקד המחלקה שלו בפלוגה ג', אך אינו בטוח: "בפעולה זו נהרג חבר טוב שלי, בנימין פיש. יכול להיות שהוא היה המ"מ"²¹⁶

לאחר מכן שאל המחבר את פרסיל: "היה לכם הרוג אחד?"

פרסיל ענה: "כן, לא זוכר אפילו מי זה היה."²¹⁷

במקום אחר בראיון עם פרסיל, מופיע הדו-שיח הבא:

המחבר: "...מה, למשל ידוע לך על..."

פרסיל: "החבר שלי שנחרג. אני יודע. הוא היה על ידי. הוא חטף כדור."

המחבר: "זה אתה אומר א..."

²¹⁴ ראה: שם

²¹⁵ ראה: שם

²¹⁶ ראה: פרסיל - ראיון אישי

²¹⁷ ראה: שם

פרסיל: "בנימין פיש"

המחבר: "בנימין פיש, זה שאמרנו לי, והוא בפלוגה שלכם היה היחידי שנהרג"

פרסיל: "כן"

המחבר: "זה אתה כן יודע בודאות"

פרסיל: "כן"²¹⁸

בדברי פרסיל מספר עניינים מוקשים. הראשון – ה"וודאות" בה ביטא פרסיל את בטחונו, שאך ורק חייל אחד נהרג מפלוגתו, פלוגה ג', וזאת, כאשר סימנים רבים מעידים, כי לפחות חמישה ואולי גם יותר נפגעו מפלוגה זו. העניין השני – פרסיל, המדבר על חייל אחד שנפל מפלוגתו, לא זכר את שמו. בקטע המצוטט האחרון של השיחה עם פרסיל, מדבר הוא על בנימין פיש כמי שנהרג לידו, בפלוגה ג'. נראה כי לעתים, קיימת מיזגה רבה של בלבול ושכחה בכול הנוגע לזיכרון האנשים, לגבי פרק משמעותי של ענייננו, הוא פרק הנפגעים וההרוגים. האם יש להחיל דין זה גם על שאר הקטעים בזיכרונם של האנשים? קשיא. כמה וכמה מלוחמי החטיבה העידו בפני המחבר שבטנטורה נהרג חברם הטוב ביותר, אך אינם זוכרים כיום את שמו! מפליא, אך עובדה, שאין להתעלם ממנה. דוגמה נוספת: אחד מלוחמי פלוגה ב', מיכה ויתקון, סיפר למחבר כי בפלוגה ב' היו שני חללים, אך כשנתבקש לנקוב בשמותיהם מנה, כמעט מיידית, שלושה.²¹⁹ אברהם אמיר ("טאוילי"), שהיה סמל בפלוגה א', אמר בראיון עמו שדניאל פיש נהרג עם טריוואקס בתקריט עם הגייפ, גם לאחר שהמחבר חזר ושאל אותו על כך.²²⁰ לעומת זאת, אלחנן ענני, בראיון עמו, אליו נגיע מאוחר יותר, טען, שמי שהיה עם טריוואקס בגייפ היה דני בעל-קורא, שידוע לנו, מכמה מקורות, שנפל בהסתערות של פלוגה ב' על בית הספר, ובהמשך אף טען שבגייפ נהרגו שלושה לוחמים ולא שניים.²²¹

יחזקאל בונשטיין

יחזקאל בונשטיין, שכבר נזכר קודם לכן, היה בנו של אהרון ונכדו של מרדכי, שסיפר על משפחתו ועל טנטורה. למרדכי בונשטיין היו תשעה ילדים. הראשון בהם, נחום, נולד עוד ב-1885 בראש-פנה, ולאחר מכן, בטנטורה, נולדו לו עוד שלושה ילדים ולאחר מכן, על מנת שיהיה בית ספר לילדיו וכן, כדי להימלט מן המלריה, עברה המשפחה להתגורר בזיכרון-יעקב, אם כי המשיכו

²¹⁸ ראה: שם.

²¹⁹ ראה: מיכה ויתקון – ראיון אישי.

²²⁰ ראה: ראיון אישי של המחבר עם אברהם אמיר ("טאוילי") ב-17.4.1997. (להלן: "טאוילי" – ראיון אישי).

²²¹ ראה: ראיון אישי של המחבר עם אלחנן ענני, ב-23.4.1977. (להלן: ענני – ראיון אישי).

לעבד את אדמותיהם בשטחי הכפר עד 1948. גם ליחזקאל בונשטיין, בנו של אהרון ונכדו של מרדכי, יליד 1937, נותרו זיכרונות משנת 1948. ליד קבר השיחי אמגירמי, יש למשפחתו עד היום שטח של 700 מטרים רבועים, מקום בו עמד פעם בית המשפחה. כול יתר אדמות המשפחה הועברו לקיבוץ נחשולים ולמושב דור, בתמורה לשטחים אחרים שקיבלו מצפון לאזור ההוא. ערב המלחמה נשלח אביו, לבדו, מטעם ה"הגנה" על סוסתו, לניסיון תיווך של הרגע האחרון, ולא צלח הדבר. זה קרה ימים לא רבים לפני נפילת הכפר בידי כוחות צה"ל. יחזקאל זוכר שהיה להם כרם ענבים צמוד לאדמות טנטורה והיה להם שם שומר מפרידיס – אבו-עלי, שהיה ישן שם בסוכה. אנשי אג'ים ירו לו ברגל בגין ששמר אצל היהודים. יש לו גם זיכרון נוסף מן הילדות, על שותף ערבי בשם אברהם אל-הנדי, שמת במהלך מסע חאגי למכה, ואשתו חזרה בגפה. הוא היה עובד עם אבא שלו שנים אחדות והיה בא ויוצא אצלם בבית. על טנטורה אומר יחזקאל כי היה בה כוח רציני בן כמה פלוגות, שהורכב, חלקו מכוחות זרים – עיראקים, וחלקו מן הצעירים, שכזכור סרבו להיכנע. בכפרים אחרים לא היה דבר שכזה. על פי יחזקאל בונשטיין - בחלק הדרומי של הכפר היה מארב של המקומיים ובו נהרגו 11 חיילים ישראלים בבת אחת. בתגובה לכך התנפלו החיילים לאחר מכן בחמת זעם וירדו לכול כיוון בכול דבר שזז ולכן נהרגו הרבה מאנשי טנטורה.²²² עדותו של יחזקאל בונשטיין אינה עדות ראייה אלא עדות שמיעה בלבד, שהרי היה יליד בן 12 שנים ותו-לא בעת האירועים והיה בזיכרון-יעקב בעת הקרב בטנטורה. יש לציין, שגם אביו של יחזקאל, אהרון, אשר סיפר לו את הדברים, לא היה, פיזית, בטנטורה, בעת הלחימה עצמה, עד כמה שניתן היה לברר זאת, ועל כול פנים בוודאי שלא בשדה הקרב של פלוגה ג', ומכאן, שיש להתייחס למשפטו האחרון של יחזקאל הבן, תוך ידיעה, שהמספר של 11 חללים בו הוא "בעייתית" במידה רבה, הן בהשוואה לעדויות לוחמי פלוגה ג' שבידינו והן בהתחשב בידיעותינו על מהלך הקרב בחזיתות האחרות בטנטורה. למען הדיוק, צריך לציין, שיחזקאל העיר בראשית דבריו, שיש לקבלם בעירבון מוגבל, בגין העובדה שידיעותיו אינן מכולי ראשון וזאת בנוסף למגבלה הנוספת הקיימת לגבי כול מרואיינינו – 49 השנים שחלפו מאז האירועים. לעניין זה יש להוסיף עוד, שעל פי סך כול העדויות שהצטברו בנושא זה, אנו למדים, כי, כפי שיתברר עוד בהמשך, שלושת המרואיינים המזכירים על המספר של 11 חיילים שנהרגו, לטענתם, בתקרית הבגידה – הם כולם מאנשי זיכרון יעקב, עובדה העשויה להוביל למחשבה שמא יש בכך גם כן, משום זיכרון קולקטיבי כלשהו, שנוצר עם הזמן, בעקבות סיפורים שעברו מפה לאוזן. בהמשך אמר עוד יחזקאל בונשטיין שהקרב הקשה ביותר בטנטורה היה בגזרה המזרחית, מול בית הספר, שם

²²² ראה: יחזקאל בונשטיין – ראיין אישי.

טיווחו על החיילים היהודים ממרחק קרוב יחסית, בתוך הכפר עצמו, עפ"י מיטב ידיעתו, לא הייתה כולל מלחמה. כילדים, עמדו יחזקאל וחבריו על ההר בפרידיס ועקבו אחר כול ההתרחשויות. הזקנה, אלמנת אברהים, הגיעה אליהם הביתה להתלונן, כי היהודים הרגו את בניה ואת בני משפחתה. ועוד אמר יחזקאל: "כיוון שנפלו 11 חיילים היה שם הרס והרג. הרגו הרבה ערבים...אבא סיפר על הרבה הרג..."²²³ כדי לקבור את כול המתים היה צורך באנשים מפרידיס, שעסקו בעניין מספר ימים ברציפות, עם עגלות וסוסים. יחזקאל זוכר היטב את הבית של המשפחה בכפר, הגם שלא גרו בו שנים. כשבאו העולים היוונים, מייסדי מושב דור להתיישב, החכירו להם את הבניין. בשנות ה-50 המוקדמות עדיין עמדו על תילם כמה וכמה בתים, אך לאחר מכן, בשנים 1953-1954, בהיותו בשירות צבאי, הורידו את הכול, כולל בית הקברות, עליו עומדים כיום מגרשי החניה של מפעלי הקיט של נחשולים ודור. כשהלכו "למחוק" את הכפר, הוא יצא לשם עם מודד, תקע עמודים מסביב אך ללא הועיל, כי בפשטות, הורידו הכול, כמו שאמר בשפתו הוא: "בשנת 1950 עצמה עוד עמדו בתים. אחר-כך את הבתים הורידו, כשכבר הייתי בצבא, ב-1953 - 1954. אז גם מחקו את בית הקברות. עד אז מושב דור גרו בכפר."²²⁴

יואל סולניק

גרסה נוספת אודות המקרה של בגידת הערבים לאחר כניעתם בזירה הדרומית בטנטורה שמע המחבר מפי יואל סולניק, שהיה לוחם, חבלן, שהיה עם פלוגה גי בעת כיבוש טנטורה ואף נפצע באותו הקרב, אך זכרונו לגבי מי היה באיזו פלוגה ומה היה המסלול של כול פלוגה היה די מבלבל. על פי סולניק היה זה חייל אחד, חיים לוי (לוינשטיין), שכינויו "יידל'ה", שהיה במקרה מוכר, מקובל ואהוד ביותר על ידי אנשי הגדוד, שנהרג באותה תקרית בה עוסקים אנו. את התנהגותם ותגובתם של אנשי פלוגה גי בעקבות המקרה:

...כאן היה מקרה שהמפקד שהיה כבר מ"מ אז, "יידל'ה"... שיצאו אליו או שלשה או ארבעה ערבים עם חיילים למעלה, אבל עם חיילים למעלה חמושים עם רובים... הוא הלך לקבל אותם... כשהוא התקרב אליהם למרחק של, זה ראייתי במשקפת, 15 או 20 מטר, משהו כזה... הם כיוונו אליו את הרובים והרגו אותו...על המקום... ואז התחיל ה"קרב" האמיתי על טנטורה...

ולאחר מספר משפטים נוספים, שאל המחבר: "עכשיו, כשקרה מה שקרה עם הבחור הזה יידל'ה שאתה

אומר..."

²²³ ראה: שם.
²²⁴ ראה: שם.

224

סולניק: "אז, למעשה, אנחנו התחלנו להזדקף... הפלוגה שלי בכול אופן"

לאחר מכן נמשכה השיחה עוד לכיוונים נוספים, על פציעתו של סולניק וכן, על מה ששמע מחבריו לאחר זמן על התפתחות הדברים לאחר שפונה מן המקום.

המחבר: "...עכשיו, נגיד, ממה שסיפרו לך אחרי שקרה הסיפור הזה שאתה ראית, זה ראית, אני מבין, בעצמך עוד, את הסיפור של ידליה",

סולניק: "של ידליה אנחנו ראינו במשקפת... אני בתור תבלן..." (וכאן, הסבר על פעילות החבלנים וצידום...)

המחבר: "...ממה שאתה שמעת מהם, הייתה איזשהי השפעה על המקרה הזה שקרה עם ידליה על החברה עצמם?"

סולניק: "בוא נגיד, מה אתה שמעתי?"

המחבר: "לא. אני צריך לשמוע ממך, מה שאני שמעתי זה פחות מעניין."

סולניק: "היו שם דברים מרעישים מאד."

המחבר: "סליחה?"

סולניק: "היו שם דברים מרעישים מאד. אחד הקרובות המרעישים ביותר שהיה, אני חושב, במדינת ישראל." המחבר: "כמו?"

סולניק: "שלא השאירו אף אחד בחיים, בקיצור..."

המחבר: "מה... איך, איך..."

סולניק: "אתה צריך לנסוע לתושבי זיכרון הוותיקים, הם יספרו לך הכול..."

המחבר: "כי למה?"

סולניק: "מפני שהם בקרב באו לשמה ו... בנקודה זו בראיון, נגמר צד בקלטת מבלי שהמחבר הרגיש זאת מיד. בצד השני של אותה קלטת כבר הונחלה השיחה, בהמשך, בעניין נוסף.

המחבר: "קודם כול אמרנו, את הטבח עצר אלי שטיין. אתה אומר שהשתדלו..."

סולניק: "אלי שטיין הגיע לשמה כשהכול כבר השתולל ככה חזק חזק."

המחבר: "זה כולל את כל הפלוגות? כול מי שהיה שם?"

סולניק: "זה, לפי השמועה, ככה נאמר לי... אחרי מה שראו עם ידליה מה שקרה, איך אומרים, פרצו כול מחסום."

המחבר: "בעצם הסיפור על ידליה עבר אז, עבר בין כולם בצייק-ציק"

סולניק: "בצייק-ציק, בלי שהיה מכשירי קשר ובלי בטיח..."

ולאחר שיחה אודות אמציה עמרמי ופציעתו, ניטה המחבר לשחזר את מה שמסר לו סולניק לגבי חלקם של הזיכרונות: "ואתה אומר, וזה גם מתוך זה שאתה יודע, שבעצם, מי שהוביל את זה, זה היו הזיכרונות"

הזיכרונות"

סולניק: "הם, כשהתחיל הקרב, נכנסו לשמה עם טרקטור אחד או שניים והם עשו שמה... סיפורים..."

המחבר: "טוב זה שלל. זה לא רצח"

סולניק: "לא שלל, לא לקחו שלל, שלל לא נתנו לקחת... זאת אומרת הפלוגות שלנו לא נתנו שלל לקחת לאף אחד"

המחבר: "אלא, אז מה הם עשו עם טרקטורו"

סולניק: "הם קברו את המתים, נקרא לזה..."

המחבר: "אה...עשו קבר, קבר אחים..." ואז התנהלה שיחה כמה ימים נמשך הדבר וסולניק ציין שהוא היה מאושפז כ - 10 ימים לפני שחזר ליחידה ולאחר מכן, חזרה השיחה והתנהלה כדלקמן.

המחבר: "אתה שמעת מספרים?"

סולניק: "מספרים של מה?"

המחבר: "של הרוגים?"

סולניק: "לא נשאר אף אחד" ובהמשך התנהלה שיחה על עניינים שונים, כגון השאלה אם היו "זרים" או "אנשי כנופיות" בכפר, על השמירה בכפר וכן על שלבים במהלך המוקדים של הקרב. ואז המשיך סולניק: "...אני יודע שההשתוללות התחילה ברגע שזה עבר...מפני שיידלה היה אחד הגברים האהובים ביותר בגדוד"

המחבר: "...זה נכון כנראה, שהחב"ה, במיוחד מחרגע שפלוגה ג' הגיעה פנימה... החב"ה התחילו לירות בכול מי שראו" השיב סולניק: "כול מי שראו" וכאן, מספר המחבר לסולניק מה ששמע עד אז מאחרים ולאחר מכן עוד הוסיף סולניק:

...והכניסו את כולם לקבר אחים אחד גדול...זה היה עוד במהלך הקרב, היו עוד יריות פה ושם...ואז הגיע אלי אבני [שמו העברי של אלי שטיין, כנראה] וראו את המצב של אבני ואבני התחיל לצעוק...ועד כמה ששמעתי הכול נהפך ל [שתי מלים לא ברורות], אבל קברו אותם מחר מאוד בקבר אחים שאף אחד בארץ הזאת לא ידע מה שקרה. אם ימצאו היום גופות - שאף אחד לא יגידו... חברת יקדישאי...

המחבר מדבר על הפיכת השטח הזה, של בית הקברות והמסגד למגרש החנייה של נחשולים דור.

השיב סולניק:

...אני מדבר על החטיבה שלי. לא היו מקרים כאלה, לא לפני ולא אחרי... פה קרה משהו שנתן את התמריץ למעשה... סגרו את הכפר הרמטי, עד שהגיע מי שהגיע וסגר את הסיפור...אבל לא השאירו

Handwritten notes in Hebrew, including the word "סולניק" and other illegible scribbles.

שם אף אחד... לא נשאר אפילו ילד בכפר... לא נשאר... לאיפה הם הלכו לאיפוזו חיל היט לא נתן להם לצאת.²²⁵

זמן רב לאחר הראיון המקורי עמו, בביקור בביתו, בבית נחמיה, בנובמבר 2000, שאל המחבר את סולניק, האם גם בפגישות סגורות של אנשי "אלכסנדרוני", ביניהם, אין אנשי החטיבה מודים, בינם לבין עצמם, בקיומם של האירועים בטנטורה. על כך ענה סולניק:

אין ספק שכולם יודעים היטב מה שקרה בטנטורה לאחר כיבוש הכפר, אך מטבע הדברים אנשים לא אוהבים לדבר על כך, ודאי וודאי שלא ליד אנשים זרים, שאינם אנשי החטיבה, כי אין ספק שאין זה מקור לגאווה גדולה.²²⁶

מרדכי ("מוטל") סוקולר

מרדכי סוקולר, יליד אוקראינה, היה בעת הראיון עמו בן 83 שנה. הוא הגיע לארץ בהיותו בן 20, בשנת 1934, הצטרף ל"הגנה" ומאז ועד עצם היום הזה הוא תושב זיכרון-יעקב. סוקולר, המכונה בפי רבים באזור בשם "מוטל", עבד שנים רבות, וגם בתקופת מלחמת 1948 כשומר שדות, ונקרא להשתתף בפעולה נגד טנטורה כמורה דרך ובתור שכזה הוא סופח לפלוגה א', שתקפה את טנטורה מכיוון צפון. על פי סוקולר, כחודש ימים לפני כיבוש טנטורה ירו אנשים מטנטורה על איכר זיכרוני בשם משה רוזנברג ופצעו אותו.²²⁷ לדבריו לא ידע מי ירה אך היה ידוע לו שהיו אז כבר זרים בטנטורה, מגיסר אל-זרקא ואולי גם מעוד מקומות. הוא לא ראה זאת בעיניו אך זכר היטב שאנשים דיברו על כך. הוא זכר, למשל, שמחיתאר גיסר אל-זרקא, חסן א-דייב אל-ג'ורבאן התחיל להרגיש משהו באוויר בהקשר עם כפרו דווקא ועבר, עם משפחתו, חודשים אחדים לפני הטוף לטנטורה. המחבר, שראיין שני אחים ממשפחת ג'ורבאן, שמע מהם את הדברים והם אושרו לו על ידיהם. על פי סוקולר, גם אנשים מפריזיס הגיעו לטנטורה בדרך היס ונתקעו בכפר כי הדרך היבשתית מחיפה נחסמה למעבר. לדברי סוקולר בתקופה שקדמה לכיבוש טנטורה קרא לו ראש מועצת זיכרון-יעקב, אָפָה שכטר, שידע שסוקולר הוא בן-בית בטנטורה והולך שם חופשי, ללכת אל הכפר, לדבר עם המכובדים והזקנים שימסרו את עצמם ואת הנשק ויוכלו להישאר על המקום. סוקולר פגש, ליד בריכות הדגים של מעין-צבי ערבי מכובד בשם חיליל דסוקי ואת קאסם אבו-דכנאש, שהיו לו פרות. הוא הסביר לשניהם שנשלח על ידי ראש מועצת זיכרון-יעקב, לסכם

²²⁵ ראה: שם.
²²⁶ אלו דברים שאמר יואל סולניק למחבר כשיחה שלא הוקלטה, בביתו, בבית נחמיה, בנובמבר 2000.
²²⁷ ראה: סוקולר - ראיון אישי.

איתם על כניעה של טנטורה ומסירת הנשק. כידוע, הדבר לא צלח בידי. סוקולר חוזר ומזכיר זאת לאחר מכן, בספרו, שלאחר כניעת הכפר, לאחר שדכנאש נהרג ב"דיפלה" [זיפלה בערבית פירושו הרדוף וזה היה שמו של הנחל הקטן שזרם מדרום לטנטורה] וחיליל דסוקי הגיע פצוע לפרידיס, בנייתוח שלאחר מעשה עם פליטי טנטורה שהגיעו לפרידיס הזכיר להם סוקולר את ניסיון ההידברות שלפני הקרב אך בני שיחו המבוגרים אמרו, מה ששמענו גם בראיונות אחרים, כי ה"זועראן", הלא הם הצעירים, לא רצו להיכנע. על כך הוסיף סוקולר כי אנשי טנטורה כינו את אנשי גיסר אל-זרקא בכינוי "תייס", שפירושו תיישים, ככינוי של טיפשים, אך בסופו של דבר אנשי "גיסר אל-זרקא מסרו (ליהודים) שני רומים שבורים וארבעה אקדחים" וגמרו בזה את תובתם "ונשאח על המקום והם עכשו החכמים" [בעוד שטנטורה, על אנשיה ה"חכמים", התנגדה, נכבשה ונחרבה]. סוקולר סיפר גם על כך שיום אחד, באו אליו למקום השמירה שלו שני יהודים בנייפ והציגו עצמם כאנשי "הגנה", כדי לשאול שאלות איזה דרכים יש כדי להגיע אל הכפר טנטורה, מבלי להסתבך בביצות שמסביב. הוא הסביר להם והם נפרדו ממנו לשלום. כעבור כשבעה הגיעו שלושה אנשים להודיעו שעליו להצטרף אליהם לצבא, כדי להיות, יחד עם עוד כמה אחרים מזיכרון-יעקב, להיות מורי דרך. הוא השאיר את סוסו במעין-צבי והצטרף אליהם. כשהגיע סוקולר למקום כינוס הכוחות פגש שם עוד אנשי זיכרון-יעקב, כאריה סמסונוב ותשבי, שהעדיפו את הצד הדרומי של טנטורה, יגאל ניידרמן שהעדיף את הצד המזרחי, של בית הספר, ואז הלך סוקולר עם זלמן לייבוביץ אל הצד הצפוני של טנטורה, דרך כפר לאס. נקודת היציאה הייתה שפיה, ממנה יצאו שלושה כוחות, 100 חיילים בכול אחד מהם, כאשר על הכביש הסתובב משורין, שנועד למוע אפשרות עזרה לטנטורה מכיוון כפרי "המשולש הקטן". לפי סוקולר, ברגע שהחלה תנועת הכוחות החלה מנוסה המונית של אנשי פרידיס ואז, לדברי סוקולר, נקפו אפשטיין ויוסף דשבסקי, מנהל שפיה, מנעו זאת מהם בטענה שאם יניחו להם לברוח ייוותרו ללא פועלים. סוקולר סיפר כי לפחות חלק מאנשי טנטורה לחמו עד הסוף, מבחינתם ושרגע מסוים, כשנגמרה להם התחמושת הם זרקו על החיילים קופסאות של חומר נפץ שהיו אצלם בשימוש לצורך ציד הדגים. על עצמו סיפר סוקולר כי הלך כול ליל הכיבוש כשפניו רעולים, מאחר והיו לו בטנטורה הרבה מכרים, שהיה איתם תמיד ביחסים טובים ולדבריו, אף פעם, אפילו כשהיחסים כבר התדרדרו מאד, מעולם איש מהם לא פגע בו לרעה ולכן התבייש שיזהו אותו, אם כי הוא הוסיף כי לא היו לו כול נקיפות מצפון כי ניסה כול מה שיכול היה לעשות לשכנע אותם להיכנע מבלי להילחם והם סירבו. אנב, בכול זאת, היו כמה מן המקומיים, שאמרו לו לאחר הכיבוש שמיד כשראו אותו בטנטורה זיהו אותו, על אף שהיה רעול פנים.

סוקולר סיפר למחבר שבמהלך ההשתלטות על הכפר, בשעה 04.00 לפנות בוקר, עוד הספיק לאכול פיתות חמות אצל אבו-בדיע המחיתאר ואצל אחיו אברהים. מתוך הראיון הראשון על מהלך הפעולה יובאו עתה, בגין חשיבותם, כמעט במלואם, קטעים אחדים (בהשמטות קלות ובלתי משמעותיות). אמר סוקולר:

כשיצאנו...הם אמרו: "בשעה 02.00 אתם הולכים, כול אחד שיהיה כבר על המקום", בשעה 02.00, אז ייכנס אוטו משוריין ויצעק להם "אנחנו סגרנו אתכם...תמסרו את הנשק"...ולא הגענו...בשעה 24.00...דרך פה, דרך הדיפלה, נהרגו תיכף ארבעה עשר חבריה הם נכנסו בתוך עמדות...אז כבר התחילו המהומות, כבר לא חכינו עד 02.00...ועקרון ההפתעה הלך לאיבוד...התקדמנו בזחילה עד טנטורה...הקבוצה שלי היו הראשונים בטנטורה...אז התחילו לצעוק: "תמסרו את עצמם!"...הם יצאו עם דגלים לבנים.

Ogso
המחבר

המחבר: "זאת אומרת, בעצם, מהרגע שהגעתם לתוך הכפר קרב לא היה?"

סוקולר: "לא היה קרב; יריות בודדות... והעמידו אותם מי שיצא העמידו אותם היה סיבוב ככה, כולם עם הידיים למעלה...ואנחנו הלכנו לבדוק"

המחבר: "לבדוק איפה?"

סוקולר: "בבתים, מי ש...פתאום צלף ירה בבחור שלנו"

המחבר: "מתוך הבתים?"

סוקולר: "כן... אז כבר היו יריות בינינו גם כן. אלה שמסרו את עצמם נהרגו, היה איזה 230 הרוגים." המחבר,

כדי לוודא שהבין, שאל: "רגע; אתה מתכוון הייתה ירייה של צלף?"

סוקולר: "ירח צלף בבחור שלנו."

המחבר: "ונפצע נין-אדם ברגל?"

סוקולר: "ברגל. אז אנחנו כבר לא תאמנו להם, התחיל מהומה כבר, התחילו לירות אחד בשני עוד היו חרבים בבתים"

המחבר: "וואז אלה שכבר נכנעו?"

סוקולר: "מיריות נהרגו."

המחבר: "כבר היו בלי נשק?"

סוקולר: "לא ידע. בלי נשק, עם נשק, נהרגו. ירו בגול ה[מלה לא ברורה]."

המחבר: "כמה אנשים יצאו שמה כבר ונכנעו בינתיים?"

סוקולר: "איזה מאתיים. אני קברתי אותם."

המחבר: "פלוס בתוך הבתים גם?"

229

סוקולר: "לא. בתוך הבתים לא היו כבר יריות."

בהמשך ביקש המחבר לוודא עם סוקולר האם אכן, את נשקם מסרו אנשי טנטורה עוד בטרם התרחשה המהומה שבמהלכה נורו למוות.

המחבר: "את הנשק שלהם, אני מבין, הם מסרו לכם קודם!"

סוקולר: "את הנשק מסרו על המקום"

המחבר: "זאת אומרת, באותו רגע שפרצה המהומה הזאת הם בעצם היו כבר בלי נשק!"

סוקולר: "בלי נשק. איזה ש...אז...במקום איפה שהם היו, הם מסרו את עצמם, אז הנשק כבר לא היה להם בידיים."

לאחר מכן דיבר סוקולר על קבורת ההרוגים של טנטורה ואמר: " ... ואחרי זה אני נסעתי לפרידיס, הבאתי ערבים... וקברנו את ההרוגים"

המחבר: "אותם ה-200 בערך שאתה אומר?"

סוקולר: "כן" לשאלה נוספת לגבי מה שהתרחש באותו הקטע בו נורו ונהרגו אותם אנשים שכבר הרימו ידיהם הסביר סוקולר:

...לא, לא ידענו מאיזה כיוון יורים. אנחנו היינו באמצע והם היו יורים. אנחנו לא כיוונו ישר להם לירות אותם. אנחנו גם כן ירינו לכול מקום. זה היה בלגן כבר.

המחבר: "אני מבין שאתם גיליתם שחבריה האלה נהרגו פחות או יותר א... לקראת הבוקר?"

סוקולר: "כן. או שמהלילה הם נהרגו אנחנו... בבוקר מצאנו אותם"

המחבר: "אבל אני מבין שזה לא היו כול הכפר. היו עוד..."

סוקולר: "לא"

המחבר: "הרבה אחרים בכפר"

סוקולר: "כן. היו בבית הספר גם כן נהרגו ובזיפלה גם כן נהרגו ערבים היה קרב ביניהם"

המחבר: "היו עוד איזשהם מומנטים שבהם נהרגו אנשים במספר גדול, שהיו איזה קטעים של..."

סוקולר: "לא; בדדוים"

על שמשון משבץ אמר סוקולר "שילך לעזאזל", מאחר וסוקולר דרש ממנו לאחר כיבוש טנטורה לחסל את מנצור ואת אבו-נדא בגלל שהם, על פי סוקולר חיסלו את גצל השומר, עוד לפני כיבוש

טנטורה ומשבץ סירב בתוקף: "למה (שמשון) לא נתן (להרוג אותם) הוא אומר ניקח אותם ונחקור אותם..."²²⁸

בהקשר לאותם שניים, מנצור ואבו-נדא, אותם רצה סוקולר לחסל כאשר נמצאו בטנטורה, יש לציין כי באותה עת הצטבר אצל גורמי המודיעין היהודיים מידע, על כך שיותר ויותר אנשים שמוצאם מן הכפר גיסר אל-זרקא, או בשמו האחר עיוארנה (המילה עיור פירושה בערבית חול), נתגלו כמעורבים בצורות שונות בהתנקשויות והתנכלויות כנגד יהודים וסוקולר, בעת הראיונות עמו אמר יותר מפעם אחת, שהוא יודע בוודאות על מעורבותם של חסיין פזי (יתכן וזהו מנצור. אולי מנצור הוא שם המשפחה ואולי המדובר באדם נוסף) ומחמוד אבו-נדא ברצח האיכר גצל, ליד הרכבת בבנימינה, וכן בהריגת שני שומרים בכרם של מרדכי פייקוביץ (הוא מרדכי אלון, אחיו של יגאל אלון, מי שהיה מפקד הפלמ"ח ושר בכיר בממשלות ישראל). בעניין זה בידנו העתק מברק "דחוף" מ"טנא" ל"תירוש" מן ה- 24.3.1948, בו מסופר על חזרתו מטנטורה לעיוארנה של אדם בשם ג'ומעה חאגי ח'יר, אחד משלושת הנאשמים ברצח גצל מבנימינה. בהמשך המברק נאמר כי ג'ומעה מסר למודיע של השירות כי הרוצח של גצל הוא חסיין פידי אל-נג'יאר וכי הוא נמצא מתחבא בבית קרובו אבו-גימוס, בטנטורה, וכי הנ"ל, חסיין, אף מתפאר במעשה הרצח.²²⁹

על שמשון משבץ, המוזכר שוב ושוב, בעיקר בפי המרואיינים הערבים, ראוי להרחיב מעט את הדיבור. שמשון היה איש ה"ש"י" - שירות הידיעות של ה"הגנה", בתקופת טרום המדינה. שמשון, שנולד והתגורר חלק מחייו הבוגרים בחדרה, רכש, לאחר מכן, קרקע בגבעת-עדה, הקים שם את ביתו ושם אף נפטר, בשיבה טובה, בשנת 1995. רוב רובם של פליטי טנטורה זוכרים אותו כמי שניצח על מעשי ההרג בכפרם לאחר כיבושו. שמשון משבץ החל את פעילותו באביב 1935 כשומר שדות. על ימיו הראשונים ב"מקצוע", כמו גם על דרכו בלימוד השפה הערבית, סממניה ומנהגיה סיפר בספר של אגודת השומרים:

אותה תקופה לא שלטתי טוב בשפה הערבית והחלטתי שאני חייב ללמוד את השפה על בוריה, כי שומר בלי ידיעות הערבית אינו מסוגל למלא תפקידו כראוי. לשם זה עברתי לגור בכפר הערבי, שם גרתי, אכלתי והשתתפתי בכול חיי הכפר, בשמחות ובאבל. השפה והמנהגים של בני ערב אותם אני יודע היום, רכשתי לי באותה תקופה.

יום אחד ראיתי כמה מאיכרי עפולה רוכבים לאורך הקישון ומחטטים במים, מי בקלשון ומי בחרמש שבידיו. מחפשים בשדה ובדקים את בורות המים. רכבתי לקראתם ושאלתיים למעשיהם. פתחו עלי

²²⁸ ראה: שם.

²²⁹ ראה: א"צ, תיק 66, משלח 6400/1949, מסמך מיום 24.3.1948.

ואיכרים עיניהם בפליאה: "אתה חי? שמועה יצאה כי חיסלו אותך ובאנו לחפש את גווייתך;" כול זה בגלל שלא ראו אותי בעמלה;

הבטחתי להם כי אבוא מדי פעם אליהם להראות את עצמי כדי שיראו כי חי אני.²³⁰

שמשון משבץ מוזכר בספרו של דגן כמי שדאג, לאחר מכן, לפינוי פליטי טנטורה מן הכפר פרידיס, לאחר שהם שהו שם, מאות נשים, זקנים וילדים, ללא סידורים מינימאליים של לינה ומזון. על כך כותב שאול דגן:

יו"ר הוועד, אבא שכטר, מדווח לחבריו על העברתם של 400 שבויים ו- 1600 איש זקנים, נשים וטף לפרידיס הסמוכה... 'פנתי בעניין זה' מציין יו"ר הוועד, 'למפקד הנפה והפניתי תשומת לבו לצפיפות הרבה ולתנאים הקשים בהם מצויים המפונים, מה שיכול לגרום למחלות ולשאר צרות... לפני כשבועיים פנה אלי שמשון משבץ (בנו של חבר "השומר" בן-ציון משבץ, יליד חדרה וכיום איכר בגבעת-עדה) ושאל לדעתי בעניין הנשים, הזקנים והילדים של טנטורה. הוא יעץ שאנו, אנשי זיכרון-יעקב, נטפל בעניין, כדי שהצלב האזום ימהר לפתור את המצוקה הקשה של מאות הפליטים המצטופפים בפרידיס, ויעברם לאזור ערבי. הדבר הזה נעשה. בינתיים הוטל חסגר על הכפר פרידיס, כדי למנוע בניית אנשים זרים.²³¹

על שמשון משבץ סיפר אחד ממרואייני עבודה זו, צאלח עבד אל-רחמאן אבו-משאייח, שהרג, במו ידיו, 85 מאנשי טנטורה, ואת דבריו המדויקים בעניין זה נביא במקום המיועד לכך, בחלק העדויות של המרואיינים הערבים בפרק זה.

המחבר, שהגיע לביתו של משבץ כשנתיים לאחר מותו, ניסה לבדוק עם משפחת משבץ, האם שמעו או יודעים משהו על חלקו של שמשון משבץ באירועי טנטורה, אך לא למד מאומה בעקבות ביקור זה.

באשר לקבורת הגופות, עליה סיפר סוקולר שהיה אחראי, הוא אמר:

עשינו בור מול איפה שפסי הרכבת, איפה שהבית חרושת של הבקבוקים, על יד בית החרושת של הבקבוקים... חפרו שורח אחת, קשרו להם את העיניים עם החיטות [כפילות], שלא יבוא אדמה עליהן, עשו שורה אחת... אחרי זה עוד שכבה, כולם בבור גדול ב... קברו אותם... רחב, בטח... בור גדול... אחרי שבוע אני באוני לטנטורה, איפה שקברו אותם, היה 'הר', 'הר' גדול, 'הר'. הם התנפחו; 'הר' נהיה... הקבר התרומם... 'הר'. אחרי זמן אולי חודש, חודש וחצי, באתי, עוד פעם עברתי שמה, זה ירד

²³⁰ ראה: ירמיהו רביא (עורך), אגדת השומרים - זיכרונות ומעשים פרטים בתולדות השמירה והביטחון מפי וותיקי אגדת השומרים הא"י, הוצאת השומר בישראל, תל אביב, תשכ"ו, תשכ"ז, עמ' 279.
²³¹ ראה: דגן, ע"פ 118 - 119.

הכול... זה ירד הכול... אני יודע בדיוק את המקום הזה... זה מפסי הרכבת הולך אולי 50 מטר ומהבית

חרושת של בקבוקים גם כן הנה איזה 50 מטר²³²

בנוסף לדברים שצוטטו עד כה מטוקולר, יש להעיר לגבי עדותו את הדברים הבאים: סוקולר, תוך כדי הדברים על קשריו המיוחדים עם טנטורה, ציין ואף חזר על כך, כי היה "משיגי" סוכר בטנטורה מבלי שנוזק לשימוש ב"נקודות" של זוב יוסף, אשר היה אומנם שר הקיצוב והמזון אך לא לפני 1949, שעה שטנטורה כבר לא הייתה קיימת. בנקודה זו יש לציין שאמנם נכון הוא שהשגת סוכר ושאר מצרכים כרוכה היתה בתלושים ובהקצבה עוד בתקופת השלטון הבריטי, ויש כנראה, יסוד אמיתי בסיפורו של סוקולר על השגת המצרכים הללו בטנטורה מחוץ ומעבר לתקציב שהיה, אך יש להדגיש שהיה זה עוד לפני הקמת מדינת ישראל ועוד בטרם מונה זוב יוסף לתפקידו כשר המזון והפיקוח על המחירים, בשנים שלאחר הקמת המדינה. אמירה נוספת בדברי סוקולר, המעוררת קושי היא, שבחזית הדרומית של הכפר נהרגו, מיד בתחילת הקרב 14 מחיילי "אלכסנדרוני", בעוד שסך החללים היהודים בטנטורה באותו היום הגיע למספר זה, וכן, ידוע לנו, במידה ידועה של וודאות, על חייל מפלוגה אי שנהרג בזירה הצפונית של הקרב ועל שישה חיילים מפלוגה ב' שנהרגו בקרב על כיבוש טנטורה. כמו כן, אמירתו של סוקולר ש-14 החללים הללו קבורים בשטח בית הספר לבנים שבכניסה לכפר, בעוד שלכול ידוע שבאותו המקום נמצאת רק האנדרטה לזכרם. הדברים הנאמרים בזה אין בהם כדי לבטל, חלילה, מכול וכול, את עדותו של סוקולר, אך יש בהם כדי להצביע על חלק מן הקשיים המתגלים בבדיקת אירוע היסטורי כמו קרב טנטורה, ברגע שבאים אנו להשוות ולהצליב מקורות מידע שונים, בזמנים שונים, בכתב ובעל פה, וכן, ואולי אף במיוחד, כאשר עז מסוים מספר בעדותו פרטים שמתקבלים כידועים לו בלבד, באופן בלעדי.

בגין חשיבות עדותו של "מוטל" סוקולר, הן בגין היותו מורה הדרך של פלוגה א', שעל פי מרואיינים רבים היא זו שכבשה, באופן מעשי, את טנטורה והן בגין עדותו, על כך שהיה האחראי לקבורת הלחי טנטורה, בימים שלאחר הקרב, פגש בו המחבר פעם נוספת, כדי לברר כמה וכמה שאלות שהתעוררו במהלך המחקר, וכן כדי לוודא ולאמת מחדש כמה מאמירותיו שלו עצמו. אין כל אפשרות לבדוק, כיום, עם סוקולר, שנפטר לאחרונה, מהי האמת לגבי חלקו הוא וחלקו של אפשרתיין בקבורת הלחי טנטורה. לכן יש לקבל את העדויות כמות שהן ולבדוק, כמידת האפשר, את אפשרויות ההתאמה ביניהן. לפיכך יובאו כאן עתה, קטעים אחדים, לא רצופים כמו בן, מתוך

²³² ראה: סוקולר - ראיון אישי, 16.3.1997.

הראיון השני עם סוקולר, שנמשך, כמו בדרך כלל בראיונות שהתקיימו, למעלה משעה. שוב, הציטוטים מובאים תוך השמטות קלות של מלים וקטעי משפטים בלתי רלבנטיים לדיונו. בשלב מסוים, בראיון השני, שאל המחבר את סוקולר: "אתה זוכר אם הייתה תוכנית לפני שיצאו לקרב, לצעוק להם עם רמקולים להיכנע?" (המילה האחרונה לא לגמרי ברורה) הסביר סוקולר:

הייתה תוכנית לצעוק ו... שימסרו את עצמם רק מה, תשבי וסמסנוב... שאמרו: "אנחנו יודעים את הדרך הזו" ... הם נפלו תיכף מיד לתוך העמדות... אז כבר התחילו היריות... ובהמשך הוסיף: הם נכנסו ונפלו תיכף 14 חב"ה שם...

לאחר מכן הבהיר סוקולר:

אנחנו הייתה לנו מקודה שכולנו נהיה בשעה 02.00, שנהיה בעמדות, אז ייכנס אוטו ויצעק להם למסור את עצמם, אנחנו סגרנו אתכם. האוטו לא הספיק להיכנס למחפה נהרגו בשתיים עשרה, שתיים עשרה וחצי נהרגו החב"ה בידפלה... ואנחנו עוד לא הגענו למקום, איפה שהצטרכנו להגיע.

המחבר: "ממה שאתה יודע...הכוונה הייתה, שאם טנטורה ימסרו את הנשק הם יישארו כמו ג'סר ופרידיסו

סוקולר: כן. כך היה לי מקודם כשהלכתי להגיד להם"

באשר למה שהתרחש לאחר שנכנעו אנשי הכפר אמר סוקולר בראיון השני: "...הם עמדו בסיבוב כזה,

אולי 200, 230 איש. אנחנו היינו הראשונים בכפר..."

המחבר: "...אתה אומר 230 איש?"

סוקולר: "230 איש, עם הידיים למעלה"

המחבר: "230 איש - זה מספר די ספור כזה, אתה"

סוקולר: "כן"

המחבר: "אתם ספרתם אותם?"

סוקולר: "לא, לא ספרנו אותם. בערך. אחרי זה, כשהם נהרגו אז ספרו אותם"

המחבר: "אחה; ולאיזה מספר הגיעו?"

סוקולר: "אותו הדבר"

המחבר: "230?"

סוקולר: "כן"

המחבר: "מזה, מזה כמה אתה חושב נהרגו בקרב?"

ענה סוקולר :

כול אלה לא נהרגו בקרב. הצלף דפק לבחור שלנו ברגל. יריות, אז התחילו יריות אז כבר התחילו להרביץ אחד לשני. אז הם נהרגו. אז כבר היה תוהו ובוהו, לא ידעו מאיזה... מאיפה יורים.

המחבר : "כן, אבל בשביל, בשביל להרוג 230 איש, זה צריך לקחת כמה זמן"

סוקולר : "מה כמה זמן, מה (גיחוך, מלים לא ברורות) הם על מקום אחד"

המחבר : "באיזה שעה בערך זה קרה?"

סוקולר : "זה קרה בבוקר, חמש-שש"

המחבר : "עוד לא היה אור?"

סוקולר : "כבר התחיל לחיות אור"

שיחה סתמית על עניינים שונים, ולאחר מכן -

המחבר : "כשאתה אומר אתם, אתם חלכתם ל... כאילו לבתים או משהו לחיפוש כשהתחיל הירי?"

סוקולר : "כן"

המחבר : "כמה חיילים בערך היו נוכחים שם במקום?"

סוקולר : "כול קבוצה הייתה 100 איש [כוונתו של סוקולר ב"כול קבוצה" הייתה, כנראה, כול פלוגה]."

המחבר : "זאת אומרת, אתה מדבר על 100 איש שהיו שם באותו מקום."

סוקולר : "אותו מקום, כן."

המחבר : "טוב, אם 100 חיילים יורים אז אפשר להרוג 200 איש. זאת אומרת, אני מבין ממך דבר כזה, בעצם בקרב

עצמו, ביריות שהיו בשביל לכבוש את ה... לפני שהם הרימו ידיים."

סוקולר : "יחידים. יחידים נהרגו."

המחבר : "בודדים?"

סוקולר : "בודדים. אני כבר לא יודע כמה ואת מי שהרגו בקרב."

המחבר : "אהה, אתה כן יודע את מיו?"

סוקולר : "כן"

המחבר : "אתה זוכר שמות?"

סוקולר : "כן. הבן, הבן של המחיתאר, בדיע, הרגו אותו"

המחבר : "הוא היה בין השומרים?"

סוקולר : "בין השומרים בדיפלה, קאסם אבו-דכנאש ואחד סלימאן מפריזיס"

המחבר : "סלימאן מפריזיס?"

235

סוקולר: "כף"

המחבר: "סלימאן מהי"²³³

לעומת כעסו הגדול של סוקולר על משבץ, חשוב לומר שבראיון השני עמו, למרות שכינה אותו "שקרן גדול" ואמר עליו ש"סחב מה שרצה, פרות, הכול" יש לציין, שהוא הכחיש בתוקף רב הריגת אנשי טנטורה בידי משבץ. המחבר הציג לו על כך מספר שאלות אך סוקולר עמד, שוב ושוב, על דעתו שהעניין כולו שקר:

המחבר: "אבל לפני שהוא סתב, הוא הלך עם איזה רשימות, הוא הרג אנשים!"

סוקולר: "לא, לא."

המחבר: "הוא ביקש מאחרים להרזג!"

סוקולר: "לא, לא."

המחבר: "אתה לא יודע מדבר כזה"

סוקולר: "לא. הוא חיה שקרן גדול. הוא חדרתי הייה"

המחבר: "כשאתה אומר שקרן גדול למה אתה מתכוון?"

סוקולר: "הוא אהב לנפח כול העניין."

שאל המחבר:

תראה, יש כמה, מהאנשים שפגשתי, שהם היו בטנטורה, שהם סיפרו עליו שהוא בעצמו הרג אנשים או

לפי רשימות שהיו לו, עם איזה מודיע מהמקומיים, או שאנשים שהוא חכיר אותם.

סוקולר: "שקר, שקר. שמשון משבץ לא חכיר משם"

המחבר: "וגם יותר מזה. אמרו שהזיכרונים עצרו אותו."

סוקולר: "לא."

ואז שאל המחבר:

למה, רגע, למה? הויכוח היה, לפי הסיפור, בטוח לא היית שם, שהוא הרג אנשים. בבוקר הגיעו

הזיכרונים, כול מיני, והפסו אותו בבית הקברות עם הגברים, יורה באנשים ונצרו אותו. אז הוא אמר:

"תעטבו, זה טורים, אני רוצה להרוג אותם!"

סוקולר: "שקר."

²³³ ראה: סוקולר - ראיון אישי, 2.9.1997.

המחבר: "ואז הם אמרו לו פה אין אף אחד סורי, אנחנו מכירים את כולם, אנחנו הולכים אליהם כול פעם לשפת היס..."

סוקולר: "שקר. שקר."

המחבר: "שקר כול העניין?"

המחבר: "כול העניין שקר."

המחבר: "זה לא אחד סיפר לי. זה כמה."

סוקולר: "שקר. לא היה ולא נברא."²³⁴

בהמשך לשיחה זו ניסה המחבר לבדוק עם סוקולר אם קיימת אפשרות שהדברים קרו מבלי שסוקולר נכת במקום ההתרחשות, בבית הקברות, אך לא קיבל תשובה ברורה לשאלתו. בכול אופן מתקבל על הדעת, חרף עמידתו העקשנית של סוקולר על דעתו, שאם אמנם קרו הדברים בבית הקברות כפי שתוארו על ידי אחרים, שסוקולר, על כול פנים, לא ידע על כך, וכנראה גם לא היה באותו הזמן בבית הקברות.

לאחר מכן חזר על סיפור קבורת הגופות בשורות, אחד על השני, תוך כיסוי העיניים בחטיות ותו לא, עם הבגדים, כמות שהן, ואז חזר וסיפר גם על התנפחות הגופות:

...אחרי שמונה ימים אני חזרתי, באתי חביתה, חזרתי לשמה, איפה שקברנו אותם מול ה...הבית חרושת היה פסי רכבת, היה הר גדול, הם התנפחו. אחרי יומיים שלוש - ירד ההר.

המחבר: "אחרי יומיים-שלושה זה ירד?"

סוקולר: "כן"²³⁵

על אמירה אחרונה זו, מדברי סוקולר, יש להזכיר שבפגישה הראשונה עמו אמר שכאשר היה בטנטורה אחרי חודש או חודש וחצי, ה"הר" שהתרומם מן הגופות שהתנפחו ירד לגמרי, בניגוד ל"יומיים-שלושה" שהזכיר במפורש בראיון השני.

לאחר השיחה על בית הקברות וקבורת ההרוגים ניסה המחבר לשאול, פעם נוספת, לגבי חלקו של שמשון במה שהתרחש.

שאל המחבר:

234 ראה: שם
235 ראה: שם

למה שאלתי אותך לגבי העניין הזה עם שמשון, כי אני כבר ראיתי לפי כול מיני אנשים שפגשתי, גם יהודים וגם ערבים, שלפעמים היו אנשים במרחק של אולי 50 מטר אחד מהשני, זה מספר סיפור אחד זה מספר סיפור אחר לגמרי. אז אני לכן שואל אותך לגבי העניין הזה של שמשון וההרג וההוצאה להורג וכול זה, אם לא היה או אתה לא ראית, כי זה הבדל, זה לא אותו הדבר.

תשובת סוקולר, על אף נחרצותה הרבה, לא שינתה כולל את תמונת המצב: "לא היה ולא ראיתי". סוקולר היה משוכנע בעת פגישותיו עם המתבר, שאם, בטרם הקרב, היו אנשי טנטורה נכנעים ומוטרים את נשקם - הכפר היה נשאר על מקומו ולא היה קורה להם דבר. היו עוד מספר פרטים שהמחבר שמע אודותיהם מאחרים וניסה לאמתם עם סוקולר אך לא היו לו תשובות לכול השאלות. סוקולר, שהגיע לטנטורה מצד צפון, לא הכיר כלל את הסיפור על בגידת אנשי טנטורה בגזרה הדרומית של הכפר ואת מגמת הנקמה שנוצרה בקרב האנשים בעקבותיה, ואף הכחיש אפשרות כזאת:

לא נכון. אנחנו סיימנו הכול. הם, כשאנחנו היינו בכפר יותר לא היה ידיות. מה שנהרג שם - נהרג, אנחנו היינו הראשונים בכפר - אנחנו סיימנו.

המחבר: "יותר לא היו יריות בכפר"

סוקולר: "לא. לא. בודדים, אולי, אחרי יום, ככה, עוד היה, בודדים, צלפים, רק, לא, אנחנו היינו הראשונים וסיימנו".
כששמע סוקולר מן המחבר על דבריו של ליזנסקי, על חבורה שהלכה ברחוב וירתה בכול מי שזז, הייתה תגובתו: "לא ראיתי. לא ראיתי ולא שמעתי". כך הגיב סוקולר גם לגבי שאלות נוספות.
שאל המחבר:

אתה שמעת, אחרי ה... מה שאתה אומר 'לא ראיתי ולא שמעתי', שמעת אולי אחרי הקרב, איזהם דיבורים בין החיילים, בין זיכרונים, גין סתם אנשים, לגבי איזהם חיסולי חשבונות שהיו, לאחר הקרב באמת?

סוקולר: "לא"

המחבר: "למשל, היה בתוך הכפר אולי מישהו שהראה לחברי'ה האלה של שמשון מי צריך לקחת אותו ומי לא, היו דברים כאלה?"
סוקולר: "לא. תיכף לקחו את כולם. לקחו את כולם. לא היה סלקציה."

המחבר: "אני חושב מישהו, אני כבר לא זוכר מי סיפר לי שלמשל, מצאו, היה איזה משרד של המועצה של הכפר, משהו כזה?"

סוקולר: "כן."

המחבר: "שם היו במשרד, הגיעו למשרד הזה, ובמשרד הזה מצאו את הרשימה של השומרים ושחיפשו את השומרים האלה"

סוקולר: "לא ידוע לי"

המחבר: "לא ידוע קד"

המחבר: "ממה שאתה זוכר, ממה שאתה שמעת, היו כלי נשק כבדים בטנטורה?"

סוקולר: "לא. לא."

המחבר: "בכלל לא?"

סוקולר: "לא."

המחבר: "זאת אומרת רק רובים וזה?"

סוקולר: "כן."

המחבר: "והייתה כמות של רובים?"

השיב סוקולר:

הם כבר התחילו לזרוק את הקופסאות של הדגים. כשהיה התקפה לא היה להם כבר נשק. הם זרקו כבר את הקופסאות. לא היה הרבה נשק. אולי ברחו איתם. למה הסירות הם ברחו. אולי הבריחו את הנשק.

כשסיפר המחבר לסוקולר שהיה בבית הספר ברן ושאותו העבירו אחר-כך לחלק הכפר הצפוני הייתה תגובתו המיידית: "מה פתאום?" כשהמשיך המחבר וסיפר לו שעם הכיבוש חיפשו את זה שהפעיל את הברן ואת משפחתו וטיפלו בהם במיוחד הגיב: "לא ידוע לי."

כשאמר המחבר לסוקולר שזה כבר אחוז אף הרבה מאד סיפורים, הגיב סוקולר: "זה סתם רוצים משהו לעשות מזה, לנפח את זה."

סוקולר סיפר למחבר כי מספר ימים לאחר הכיבוש של טנטורה חזרו כמה מן התושבים לכפר כדי להוציא מן המחבואים את הכסף והזהב שהספיקו להחביא בבתים ובחצרות עוד בטרם הקרב. הרושם מן הדברים היה שלמרות שבליל הקרב ההתקפה באה בהפתעה, בכול זאת היו לא מעטים בטנטורה, שהתכוונו ונערכו לקראת אפשרות של התקפה קרובה, גם אם לא ידעו בדיוק את מועדה. סוקולר זכר לציין שעם אנשי טנטורה הגיעו גם אנשי זיכרון-יעקב ומעין-צבי, אשר חלק

מהם הספיק לקחת חלק ב"חגיגה". על אנשי זיכרון-יעקב ומעין-צבי אמר סוקולר כי הם היו, בעיקרו של דבר, אנשי החי"מ שתפסו את הכפר טנטורה בסופו של יום כיבוש הכפר, עם יציאת אנשי גדוד 33. הוא עוד הוסיף וציין שהם ניצלו היטב את העובדה שטנטורה היה, אולי, הכפר העשיר ביותר בארץ ואנשי זיכרון-יעקב ומעין-צבי הזיזו מן המקום, על פי סוקולר "כול מה שזו: צאן ובקר, חפצי בית, חפצי ערך גדולים וקטנים ועוד." סוקולר גם זכר שהייתה שמועה שזלמן לייבוניץ חזר מטנטורה עם מזוודה מלאה בזהב, אך הבהיר שזה היה סתם סיפור יפה ולא יותר: "אני הייתי איתו שם. שנינו חזרנו מלאים בבוץ, אבל לא הבאנו איתנו כלום משם."²³⁶

יש להעיר, כי בעקבות הניגוד הקוטבי שנוצר בין עדותו של סוקולר לבין עדותם של מרבית פליטי טנטורה, באשר למעורבותו האישית של שמשון משבץ בפעולות ההרג בטנטורה, ערך המחבר בדיקה אישית מיוחדת בדבר מידת אמינותו של סוקולר ונמצא כי האיש מוכר, בדרך כלל בסביבתו הקרובה, כמי שאינו שקרן ואף אינו "בלופר". ובכן, בהנחה שלא יתכן שכמעט כול מרואייני הכפר טנטורה הם הוזי הזיות, ובכול זאת קיים ניגוד של 100% הבדל בין הגרסאות שלהם ושל סוקולר. פתרון אפשרי לתעלומה שהעלינו הוא כי יתכן, כמו גם במקרים רבים אחרים, שמוטל סוקולר לא היה במקום בעת שהתרחשו הדברים, הן בעת ההרג בבית הקברות והן בגזרת פלוגה ג' בעת שהתרחשו המאורעות עליהם אינו יודע כלל.

סוקולר גם טען שלא היה שום רישום לגבי שמות המתים של טנטורה, מה שעומד בסתירה גמורה לשתי המחברות בהן כתב אבו-פהמי את 95 השמות של הגברים ושתי הנשים, כפי שעוד נזכיר כשנטפל בעדותו של אבו-פהמי. כמו שראינו כבר במקרים נוספים: לא מדובר פה במקרי שקר כי אם בזה שלכול אחד מן העדים יש את סיפורו שלו ואת האמת שלו, אשר לעתים, סותרת אמיתות אחרות.

גם סיפור ששמע המחבר מאחד מאנשי פריזיס, אבו-ריאצי, על רחמים לוי, שהתפאר באוזניו על הריגת 15 טנטוראים בסטן שלו, לא קיבל סוקולר וטען, כפי שאמר רחמים לוי עצמו, שלא היה כלל בטנטורה.